

5.La caricatura cartesiana i l'actualitat filosòfica

(Liceu Joan Maragall, Ateneu Barcelonès , Dissabte 22 de desembre de 2005)

(Facultat de Filosofia de la UB, Curs de Teoria del Coneixement , Dilluns 5 de febrer de 2007)

(Facultat de Filosofia de la UB, Curs de Teoria del coneixement , Dilluns 25 de febrer de 2008)

1. René Descartes és celebrat com el pare de la modernitat filosòfica. Com a figura definitòria d'una filosofia moderna, sigui per a lloar-la sigui per a blasmar-la, com a signatura d'una època, la significació de la filosofia de René Descartes té quatre centres, o eixos, que s'alternen, o es combinen, en diferents valoracions de la modernitat filosòfica : el mètode, el mecanicisme, el dubte i el cogito.

-Si s'accentua el mètode la modernitat és científica centrant la ciència moderna en la matemàtica com a lògica de la recerca;

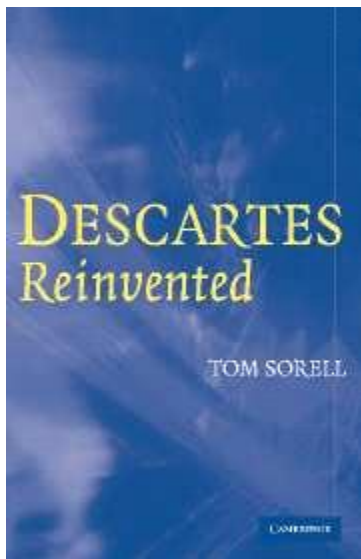
-Si s'accentua el mecanicisme la ruptura moderna és també científica però més centrada en la física com a domini tècnic de la naturalesa;

-Si és el dubte el punt on s'inflexiona el canvi, l'esperit modern és considerat com a crític , àdhuc escèptic en front del realisme o dogmatisme anterior; i, finalment,

- Si el cogito és l'aportació capital del cartesianisme la modernitat és l'època de la subjectivitat en front de realismes anteriors.

2. Des de cada punt de vista definidor de la modernitat filosòfica Descartes ha rebut les seves celebracions i ha estat rodejat de la solemnitat corresponent des de les lliçons sobre la història de la filosofia de Hegel fins quan deixa de ser celebrat en tota una sèrie de parricidis sovint ben confosos. La naturalesa de la confusió dels anticartesianismes com un conjunt té sempre una semblant estructura: contra qui se les té el rebel o l'iconoclasta ? és contra Descartes mateix o el seu últim o penúltim celebrador? La densitat i virulència de l'escomesa maritainiana, heideggeriana o d'alguns wittgensteinians no s'entén gens sinó se la situa en cada moment en la lluita ideològica i les complicacions de la successió acadèmica de cada moment. Per dir-ho amb un parell d'exemples és Husserl i no Descartes qui preocupa al Heidegger de l'Ésser i el Temps (1927); és el racionalisme d'un Brunschvicg i un cert esperit de La Sorbona el que amoïna al Maritain del *Somni de Descartes*(1932). La qüestió se'ns complica encara si com és ben sovint el cas els anticartesianismes són heretats per la devoció dels seguidors del rebel que repeteixen la lletra del anticartesianisme com un punt de doctrina.

3.En la nostra actualitat filosòfica hi ha, doncs, sembla, un tractament “poc seriós” de Descartes. Una manca de seriositat acumulativa i crònica. Per què i com és poc seriós i quin interès pot tenir dedicar l'atenció als tractaments poc seriosos si hom té la oportunitat d'introduir-se als tractaments seriosos? Una seriositat en el tractament dels clàssics que formen el cànon filosòfic s'obté en cada cas mitjançant una bona lectura dels textos bàsics i l'introducció a l'estat actual dels estudis que li són dedicats. Des d'aquest punt de vista recomano com eina de treball el volum de la Societat Catalana de Filosofia: *Estudis cartesians* (1996).

de vista metodològic.

4.Tom Sorell és un nom important en el panorama actual dels estudis cartesians i de la primera modernitat filosòfica. Tom Sorell és professor a la Universitat d'Essex, on hi dirigeix el diploma/MA *Ethics, Politics and Public Policy*. Sorell és l'editor del volum consagrat a Hobbes de la col·lecció *The Cambridge Companion* i també del volum sobre Descartes de la sèrie *Oxford Very Short Introductions*. El seu llibre més recent *Descartes Reinvented: Innocent Cartesianism and Recent Philosophy* (2005) té un interès particular des d'un punt

5. El plantejament de Sorell proposa el concepte de cartesianisme innocent. Com fa Jordi Ramírez (Blog: Un dietari londinenc) podem descriure'l amb els següents punts fonamentals:

- La idea que el millorament humà en un nivell cognoscitiu només es pot aconseguir mitjançant una certa limitació del crèdit atorgat als sentits i que la millora moral només és possible mitjançant una limitació anàloga dels apetits.

- Respecte per l'escepticisme epistemològic que és una doctrina necessària atesa la tendència humana a excedir-se en allò que creu saber.

- El cartesianisme innocent oscil·la entre l'acceptació possible de l'evolucionisme com teoria genètica de la ment i el misterianisme que caracteritza una part de la reflexió filosòfica contemporània.

- No és una filosofia caracteritzada per la hipertrofia de la raó sinó disposada a admetre una limitació de la raó quan aquesta estigui fundada en termes racionals.

- Reconeix la limitació de la ciència, no perquè aquesta estigui fundada sinó perquè el raonament científic sempre es regeix per ideals regulatius que no depenen de la ciència

6. Sorell construeix una defensa de Descartes en múltiples direccions; al darrer capítol *Anthropology, misogyny, and anthropocentrism* el text cartesià es defensat de la seva contaminació per polèmiques de “rabiosa actualitat” (Jordi Ramírez). L’interès del plantejament de Tom Sorell deriva del fet que inicia molt bé el que podríem anomenar dialèctica entre la caricatura i l’avorriment en el tractament de les figures canòniques de la història de la filosofia. Un bon historiador de la filosofia fa sempre dues coses: a) en la mesura en què la història de la filosofia és una empresa històrica qui s’hi dedica està inclinat a intentar penetrar en les preocupacions de Descartes com un home de ciència i metafísic de Europa del segle disset; i, b) en la mesura en que la història de la filosofia és una empresa filosòfica, i ho és, qui s’hi dedica se sent inclinat a remodelar en aquests cas les idees cartesianes de manera que es situen clarament en els debats filosòfics actuals. La segona preocupació afirma Sorell és més susceptible que la primera de portar-nos a la caricatura tant com la primera pot ser, com sovint ho, és potser avorrida des d’un punt de vista filosòfic.

7. Per tal de discutir bé el problema Tom Sorell (1999) es refereix als tractaments heideggerià i wittgenstenià de Descartes sobretot respectivament a *Sein und Zeit* (1927) i *Über Gewissheit/On Certainty* (1949-51/1969). Hi ha aquí una diferència entre Heidegger, que parla ell mateix molt directament de Descartes, i Wittgenstein que no ho fa. De tota manera, però, wittgenstenians com Peter Hacker, Anthony Kenny i Norman Malcolm han relacionat arguments wittgenstenians en una crítica de Descartes.

8. La qüestió hermenèutica quan la proposta d’una actualitat filosòfica es formula en un diàleg crític amb una figura clàssica de la tradició filosòfica és exactament aquesta: **¿a les persones que estan interessades per Heidegger i/o Wittgenstein els hi cal o no els hi cal controlar el que fan Heidegger i Wittgenstein amb Descartes?** Què és el que exactament, com i amb quina finalitat, hauria de controlar, l’iniciat en Heidegger i/o Wittgenstein respecte a l’anticartesianisme difamatori que serveix a aquests pensadors per tal de formular el seu programa filosòfic. L’expressió

anticartesianisme difamatori és de Tom Sorell. La punta del tractament de Tom Sorell és molt aguda perquè ell reconeix el fet evident que no hi ha cap raó especial per tal que algú faci “ *grans esforços per a ser gentil amb Descartes* ” més que amb qualsevol altre persona o qualsevol altra figura canònica. És evident que la lectura directa del text cartesià i la consulta dels comentaris dels especialistes fan més justícia a Descartes que la repetició dels judicis negatius i desfavorables de post-moderns, heideggerians o wittgenstenians, del feminisme o les neurociències, en tant que conformen en cada moment una actualitat filosòfica en termes d'una ruptura retòrica. La qüestió de fons, però, fora la següent: aquesta correcció, aquest control que és el que aporta a qui s'interessava primerament no per Descartes, sinó per la ruptura postmoderna, heideggeriana o wittgensteniana en filosofia. L'esforç de Tom Sorell – com indica clarament el subtítol del seu llibre *Innocent Cartesianism and Recent Philosophy*- es dirigeix a concloure sobre els aspectes de Descartes que anuncien “ *un terreny d'entesa insospitat entre ell i alguns dels seus difamadors del segle vint* ”. Si això és així, que ho és, encara ens cal demanar, però, que és el que guanyen els primerament interessats en els “difamadors” mitjançant tot el moviment de correcció de la difamació primitiva? No gran cosa, pensem, si el terreny d'entesa està enterament definit per la legitimitat del que causava la necessitat de difamació. Ser més amable amb Descartes, o amb qui sigui, té evidentment les seves avantatges si més no de civilitat; però el moviment de correcció que és el que ens aporta en definitiva. La tesi del professor d'

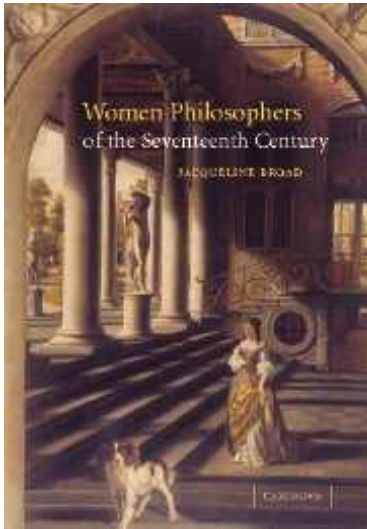
Essex que sembla ben argumentada és que “ *la distància que separa Descartes de Heidegger és clarament menor del que hom pensa generalment* ”. La qual cosa és evident des de la tesi de Ferdinand Alquié de 1950 i molts altres plantejaments des de a llavors.

< Ferdinand Alquié retrat de Gérard Nicolas >

9.¿Tot es resol en observar des del millor coneixement de la textualitat cartesiana que la difamació és per així dir-ho *accidental*? Heidegger ha triat l'antítesi quan no calia? Aquest és l'únic error de la difamació heideggeriana? És pot , si hom vol, mantenir-se enterament “heideggerià” quan s'ha fet l'esforç d'esdevenir “ *més amable* ” amb Descartes? Cal o no cal corregir la caracterització heideggeriana dels homes que manipulen el martell enterament absorts en llur activitat en el món? Com podem ser a la

vegada amables amb el difamador i el difamat i sobretot per què ho hauríem de ser?

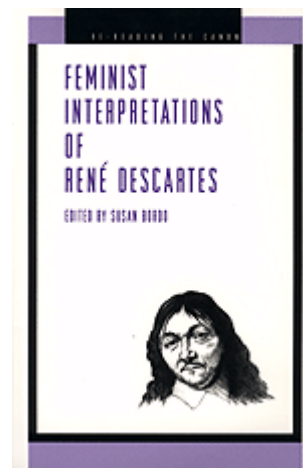
L'amabilitat universal és un horitzó hermenèutic plenament satisfactori?

10.El que es pot jugar en aquesta manera ja transmesa per una tradició de vehicular la novetat o actualitat filosòfica amb un xoc amb el cartesianisme se'ns farà més clara si observem el que passa amb el feminisme i les neurociències. La revisió feminista del cànon està essent una tasca àmplia i diversa. Convé, primerament, retenir l'observació general en forma de perplexitat de Charlotte Witt (1996) **des de Plató fins a Nietzsche hom pot trobar de cada filòsof unes posicions que el situen negativament en el cànon feminista i també d'altres que el valoren positivament.** El cas de Descartes és particularment instructiu perquè una mateixa doctrina el dualisme cos - ment és celebrada positivament per Mary Astell i Damaris Marshall al segle disset o Cèlia Amorós (1994) (1997) al segle passat, i negativament sobretot per Susan Bordo (1986)(1987) (1999).

11.Certament és a l'entorn del cartesianisme , en la seva discussió que apareixen dones filòsofes al segle disset. Val a dir que com ha mostrat magistralment Jacqueline Broad (2002) això no vol dir, començant per Elisabeth de Bohèmia, que comparteixin tots els punts d'una suposada ortodòxia cartesiana. En alguns casos com Margaret Cavendish les posicions estan més properes als platònics de Cambridge com adversaris de doctrines cartesianes. Però sembla clar que figures com Mary Astell o Damaris Masham pensen que **la concepció cartesiana d'una raó genèricament neutral és important pels seus arguments en favor de l'educació de les dones.** La posició de Cèlia Amorós és també que els valors de racionalitat i llibertat implicats en la il.lustració afavoreixen una posició femenina.

12. La situació es complica quan en el debat es produeix una convergència entre idees foucaultianes i la revisió feminista del cànon. El cartesianisme ha deixat de ser

un aliat com una realitat il·lustrada, per tal d'esdevenir com objectivisme modern un antagonista encara més radical que tota la tradició filosòfica anterior. Aquestes idees han estat posades en circulació per Susan Bordo. Bordo ja parla en el seu article de 1986 **d'una masculinització cartesiana del pensament**. A l'any següent en el seu llibre *The Flight to Objectivity* afirma rotundament "In the seventeenth century it [the feminine orientation toward the world] was decisively purged from the dominant intellectual culture, through the Cartesian 'rebirthing' and restructuring of knowledge and the world as masculine." p.100. **La modernitat cartesiana fora més masculista que el tot de la tradició patriarcal ?**. El dubte cartesià és interpretat com el símptoma d'una ansietat masculina davant de la separació respecte a un orgànic univers com mare naturalesa.(p.5). Les normes de claredat i distinció de la regla d'evidència són símptomes d'aquesta ansietat mascle i moderna. Naomi Scheman (1993) desplega aquesta exegesi de la masculinitat cartesiana en termes psicoanalítics com una característica paranoica de la repressió i la projecció.

<<<<< Martina Reuter>

13. Dues estudioses fineses Lilli Allanen(2003) i sobretot Martina Reuter (2004) , *Psychologizing Cartesian Doubt: Feminist Reading Strategies and the 'Unthought' of Philosophy*", in Lilli Alanen & Charlotte Witt (eds.) *Feminist Reflections on the History of Philosophy*, Dordrecht: Kluwer 2004, 69-100. editores de les obres de Descartes en finlandès, han reaccionat contra aquesta manera molt lliure de projectar sobre el text cartesià, sobretot el de la primera meditació, complicades interpretacions. El que Reuter vol fer és **limitar la lliure fantasia estratègica quan es vol determinar la situació contextual de les idees socials sobre la corporeïtat que es reflecteixen en el text cartesià**. Ens trobem com en tants altres casos amb una correcció des de la seriositat de l'estudi del moviment difamatori sobre el pare de la modernitat quan se la vol trencar des d'una ruptura en l'actualitat. La qüestió de fons és fins a quin punt les posicions foucaultianes sobre la corporalitat s'han d'implicar o no en la revisió feminista del cànon filosòfic.